

EPITROPIA CASEI OBȘTEI TÎRGULUI BÎRLAD

GRIGORE GĂNEȚ

După cum rezultă din vechile hotărnicii, moșia tîrgului Bîrlad cuprindea vatra așezării împreună cu terenul arabil și îmașul care o înconjurau. În 1495 Ștefan cel Mare stabilește hotarele moșiei „care din veacuri s-a ținut de acel tîrg al Bîrladului“, adăugîndu-i și siliștea Ivancea de la Tătarca, pe apa Tutovei, „care siliște e așezată în afară de hotarul tîrgului“. În același timp, domnul întărește bîrlădenilor și unele privilegii, adică „obiceiul lor vechiu ca nici unul din oamenii ce trăiesc în Bîrlad să nu plătească vama cea mică de acolo, de la nici o mărfa, afară de cei ce vor căra pește; aceștia să dea de la o maje un pește, iar de la o căruță tot un pește; altceva nimic“¹

În secolele următoare, unii domnitori au rupt din trupul moșiei Bîrladului părți pe care le-au dăruit unor boieri. De aceea, în 1757, din porunca lui Constantin Racoviță se întocmște o nouă hotărnică² la care sînt de față, printre alții, ispravnicul de Tutova și șoltuzul din Bîrlad; moșia, care pînă atunci fusese „drept loc slobod domnesc“ este dăruită mănăstirii „Sf. prooroc Samuil“ din Focșani³. Totodată, același domn, prin hrisovul din 12 martie 1757⁴, scutește pe bîrlădeni de chirie pentru case, pivnițe și grădini, obligîndu-i însă a da zeciuală mănăstirii pentru țarini, finețe și prisăci „de la cîmpu“. Vatra tîrgului Bîrlad — împreună cu bezmenul, mortasipia și taxele pe băuturi — este, la rîndul său, obiectivul hrisovului de danie al domnului Alexandru Mavrocordat din 25 noiembrie 1784 către Iordache Balș, căminar.

Între timp, locuitorii tîrgului reușesc să recupereze actul original, în limba slavă, de la domnul Ștefan cel Mare, document care dispăruse în timpul unei invazii tătărești. Pe temeiul acestuia, prin numeroase jalbe adresate domniei ei cer să li se acorde vechile libertăți și privilegii. De aceea, domnul Mihail Șuțu poruncește Divanului Domnesc să cerceteze pricina dintre bîrlădeni și Iordache Balș, după care, stăpînirea boierească asupra vetrei tîrgului a fost înlăturată. În schimb, în 1785, moșia tîrgului trece în stăpînirea lui Iordache Cantacuzino, spătar, iar un an mai tîrziu, în cea a surorii acestuia, spătăreasa Ecate-

rina Cantacuzino. Între noua stăpînă a moșiei și tîrgoveți se încheie o învoială prin care cei din urmă se obligă „să-i dea dijma obicinuită după ponturi pentru casele cîte vor fi pe moșia dumisale (a Ecaterinei Cantacuzino — n.n.) afară de vatra tîrgului ce este hotărîtă să aibă a-și da adetiul după ponturi, iar pentru pășunatul vitelor... să nu plătească nimica“⁶

La începutul secolului al XIX-lea, moșia era în stăpînirea Profirei Miclescu — nepoata Ecaterinei Cantacuzino — care, la căsătoria cu Nicolae Dimachi, spătar o primise ca zestre de la tatăl ei, Dimitrie Miclescu, stolnic. Noul proprietar supune pe tîrgoveți la multiple impunerii, fapt care a generat numeroase procese și jalbe către domnie. Drept urmare, în urma unei noi plîngerii a birlădenilor, membrii Divanului Domnesc au redactat la 14 decembrie 1814 o anafora⁷ în care se scoate în evidență importanța economică a Birladului, amintindu-se și de statutul pe care acesta l-a avut odinioară — acela de oraș domnesc. În cele din urmă conflictul se încheie prin răscumpărarea, la 1 februarie 1815, a moșiei tîrgului (împreună „cu toate acareturile ce se află pe dinsa și cu vad de moară“) de către birlădeni, de la Profira Dimachi, cu prețul considerabil de 180.000 lei⁸. Astfel, se înlătură dominația feudală asupra tîrgului care capătă și o serie de privilegii; de pildă, prin hrisovul domnesc din 2 mai 1815⁹ Scarlat Alexandru Calimachi vv. înființează venitul jugăritului și al cotului în vederea construirii și întreținerii străzilor și podurilor din Birlad. O nouă pricină — generată de extinderea hotarului moșiei Cetățuia (Trestiana) a lui Constantin Paladi, vornic, asupra unor locuri din tîrg — se încheie tot în favoarea birlădenilor prin cumpărarea moșiei Cetățuia cu sumă de 1.420 galbeni¹⁰.

În cursul luptei pentru emancipare de sub tutela boierească tîrgoveții din Birlad s-au constituit într-o obște care avea în frunte o Epitropie, instituție cu drept de municipalitate, de judecată și de notariat în ceea ce privește tîrgul. După răscumpărarea moșiei, dreptul de administrare a acesteia este preluat tot de noua instituție. Epitropia Casei Obștei tîrgului Birlad exista încă din 1803, fiind cea mai veche instituție de acest gen din Moldova¹¹. Prin Regulamentul („alcătuire“, „așezămînt“) întocmit de birlădeni pentru administrarea moșiei și a acareturilor cumpărate de la Profira Dimachi¹² se stabilește și un statut al Epitropiei. Aceasta era formată din șase epitropi — doi boieri și patru neguțatori — aleși pe timp de un an, avînd sub ascultarea lor și patru slujitori. Epitropii aveau datoria de „a socoti chipuri folositoare pentru obște și, atîrnînd împlinirea lor de către cîrmuire, să mijlbcească atît la stăpînire cît și la dregători ca să le dobindească“. De asemenea, ei erau obligați „să ție condica de toate locurile în măsurile lor, cu numele stăpînului, al uliții, sau a mahalalii, și să dea adeverință fiștecăruia“, iar pentru evitarea abuzurilor erau răspunzători în fața a zece „obrazе“ — patru boieri și șase neguțatori — alese de obște. Totodată, epitropii care se dovedeau a fi „vicleni în purtările lor, erau răspunzători cu cinstea și averea lor“. Instituția avea și o cancelarie în frunte cu un „logofăt“ (scriitor).

Curînd, între birlădeni, au intervenit neînțelegeri. O parte din locuitorii târgului au refuzat a da „analog de bani pe partea lor“ și s-au jeluît domniei cerînd anularea așezămîntului întocmit de epitropi, pe motiv că ar fi nedrept și asupritor cu unii¹¹ Domnul refuză să le satisfacă cererea argumentînd, la rîndul său, că așezămîntul este o învoială a majorității avînd, prin urmare, un caracter obștec. În plus, locuitorii din Morenii de Jos și din Crîng aveau motive să fie nemulțumiți întrucît erau excluși dintre locuitorii târgului, fiind socotiți ca „trăitori pe moșie străină“¹⁴ Din poruncă domnească Teodor Balș, mare vornic și Mihalache Mavrogheni, fost mare postelnic, au cercetat pricina neînțelegerilor. Ca urmare, domnul Scarlat Alexandru Callimachi întărește Regulamentul birlădenilor pentru stăpînirea moșiei prin hrisovul din 30 august 1816¹⁵ În felul acesta se oficializează printr-un document domnesc organizarea, funcționarea și atribuțiile Epitropiei. Hrisovul menționat este deosebit de important întrucît cuprinde privilegii și obiceiuri ale pămîntului în perioada premergătoare organizării municipale din 1832. Din condițiile de plată a moșiei reiese caracterul obștec al proprietății. Obligațiile epitropilor erau prevăzute și în hrisov, urmînd ca ei să primească și „ajutorul cuviincios de la dregătorii ținutului“

În 1832 Eforia orășenească preia funcțiile și atribuțiile municipale ale Epitropiei. Treptat, aceasta din urmă devine o instituție arbitrară, fără control, pierzîndu-și caracterul obștec. Epitropii împreună cu un grup restrîns de tîrgoveți risipeau în interesul lor veniturile adunate de la proprietatea obștească¹⁶ Se recurgea tot mai des la sistemul falsificării alegerii epitropilor. Pierzîndu-și atribuțiile municipale, instituția devine, la cîteva decenii de la înființare, o vătășie particulară¹⁷ de sine stătătoare condusă de un grup restrîns de tîrgoveți care nu mai respectau prețurile de vînzare a locurilor stabilite de Regulamentul obștii, ci le făceau după bunul lor plac. După 1832 judecarea pricinilor dintre tîrgoveți trece în competența organelor judecătorești.

Pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea Ministerul de Interne a cerut în numeroase rînduri revizuirea bugetelor¹⁸, de fiecare dată lovindu-se de refuzul epitropilor sub motivul că nimeni nu are dreptul să se amestece în treburile lor. În 1905 Epitropia este desființată prin lege dar virfurile interesate reușesc să o reînființeze din 1907 pînă în 1912. Între 1937 și 1949 instituția funcționează din nou, cu mici întreruperi, avînd funcția de administrare a islazului comunal.

De-a lungul existenței ei, Epitropia Casei Obștei târgului Birlad a creat numeroase acte din care s-a păstrat însă o parte infimă. Editatorul birlădean Ioan Antonovici relatează că, în 1906, la Casa Obștei exista o lădiță pecetluită în care se păstrau documentele instituției, printre care și originalul hotarnicei de la domnul Ștefan cel Mare din 1495¹⁹ Desigur că vitregiile timpului, la care s-a adăugat nepăsarea celor care trebuiau să se îngrijească de buna păstrare a arhivei, au făcut ca multe din aceste documente să dispară.

La Filiala Arhivelor Statului Vaslui se păstrează fondul arhivistic al acestei instituții, însumând 69 unități arhivistice din perioada anilor 1801—1949. Unele perioade, ca de pildă cele în care instituția nu a funcționat, sînt lipsite complet de documente.

Cel mai vechi act din fond este un hrisov al lui Alexandru Șuțu din 7 decembrie 1801 în care se reglementează locul unde urmau să se țină adunările de tîrg din Bîrlad.²⁰ Anaforaua boșerilor din decembrie 1814, documentele legate de procesele bîrlădenilor cu Neculai Dimachi și cu Constantin Paladi, cele privitoare la cumpărarea moșiei de la Profira Dimachi, sînt, de asemenea, acte de o deosebită importanță care fac parte din fond. Menționăm totodată și Regulamentul („alcătuirea) bîrlădenilor pentru administrarea moșiei din 20 martie 1816 și hrisovul lui Scarlat Alexandru Callimachi din 7 februarie 1816, acte pe care deja le-am menționat.

În afara acestor documente din care reiese o parte din istoricul instituției, fondul mai cuprinde și hotărnicii făcute de epitropi, mărturii de hotare, memorii către organele centrale pentru menținerea sau reînființarea Epitropiei, chitanțe și înscrisuri între tîrgoveți, cereri ale acestora pentru acordarea sau recunoașterea dreptului la pășune precum și acte de vînzare-cumpărare. Un întreg dosar cuprinzînd documente originale și copii din sec. al XIX-lea și al XX-lea se referă la vînzări și închirieri de locuri precum și la învoielii încheiate între tîrgoveți pentru diferite proprietăți din tîrg.²¹ Un alt grup de documente sînt confirmări de stăpînire date de epitropi locuitorilor pentru locurile ce le-au fost repartizate în urma împărțirii moșiei, mai precis a pămîntului arabil, majoritatea situat către marginea Podenilor, „în mahalaua din gios spre ocolul vitelor“. În privința prețului acestor locuri, el era stabilit de epitropi proporțional cu suprafața locului dat în stăpînire.²²

Actele de vînzare cuprinse în fond scot la iveală evoluția caracterului instituției înființată la începutul sec. al XIX-lea în scopul prosperării acestui vechi oraș moldovenesc, dar care devine cu timpul un instrument al unei minorități pentru acapararea terenului din moșia orașului și pentru risipirea abuzivă a veniturilor obștești. În sînul obștei au loc numeroase frămîntări provocate de abuzurile epitropilor. În ciuda faptului că în anul 1940 numărul obștenilor depășea cifra de 3.000, rolul majorității apare estompat, minoritatea reușind, de cele mai multe ori, să-și impună hotărîrile care-i întăreau poziția. Sînt numeroase conflictele generate de nerecunoașterea de către epitropi a statutului de obștean al unor locuitori.

Din cercetarea documentelor fondului, deși puține la număr și lipsite de continuitate, se desprind diferite aspecte din trecutul social-economic al Moldovei și al Birladului, prezentate aici în parte. Informațiile pot fi completate cu date ce pot fi oferite de alte fonduri, atît de la Filiala Vaslui a Arhivelor Statului cît și de la alte filiale.

NOTE

¹ I. Antonovici, *Documente birlădene*, vol. II, Bîrlad, 1912, p. 1—4. Documentul este important, fiind cea mai veche hotărnică de oraș și cel mai vechi act privind viața orașenească a Bîrladului; N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. VI, p. 12.

² I. Antonovici, *op. cit.*, II, p. 26—31.

Ibidem, p. 32—37.

⁴ *Ibidem*, p. 37.

⁵ ArhStVaslui, *Epitropia Casei Obștei târgului Bîrlad*, 2/1814.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, 1/1815..

⁹ *Ibidem*, 3/1815.

¹⁰ *Ibidem*, 1/1837.

¹¹ D. Ciurca, AIIAI, VII, 1970, p. 38, nota 49; I. Antonovici, *op. cit.*, IV, Bîrlad, 1924, p. 246.

² ArhStaVslui, *Epitropia Casci Obștei târgului Bîrlad*, 2/1816.

¹³ *Ibidem*, 1/1816.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, 3/1816.

¹⁶ C. Negulescu, RA, 2/1966, p. 126.

¹⁷ G. Opreșanu, *Casa Obștei târgului Bîrlad*, 1939, p. 39.

¹⁸ C. Negulescu, *op. cit.*, p. 126.

¹⁹ I. Antonovici, *op. cit.*, II, p. 4.

²⁰ ArhStVaslui, *Epitropia Casei Obștei târgului Bîrlad*, 1/1801.

²¹ *Ibidem*, 1/1943.

²² *Ibidem*, 1/1816, 2/1816.

THE COMMUNITY OF THE BÎRLAD TOWN

Summary

The town trusteeships count among the institutions which favoured the towns to emancipate from the feudal guardianship, and, in the same time preceded the municipal organization in a modern way. The Community Trusteeship of Birlad town is one of the oldest institutions in Moldavia. It came into being while the townsfolk in Birlad were fighting for emancipation out of the landlords' authority having a municipality right, as well as a notary office and court right as far as its borough and land were concerned.

This work means a short historical account of this institution preceded by the evolution of Birlad town beginning with Ștefan cel Mare's bourn in 1495 up to the beginning of the 19th century when the people from Birlad succeeded in buying back the land from Profira Dimachi, High Seward Neculai Dimachi's wife. When the municipal organization is done in 1832 the attributions of the trusteeship are

confined to administration of the town's land. Within a short period of time it become an arbitrary institution led by a board of a small number of townspeople who wasted away abusively the community's income. Having functioned intermittently for a century and a half the trusteeship was done away in 1949.

The information supplied by the special literature is completed with that of the research of the records of the archives. Among these, the archivistic stock created by the Trusteeship is of a great importance, stock which is deposited at the State Archives in Vaslui.

We have considered necessary for those who are interested to show the types of documents and archivistic stock.